

Opis źródła:

Autorem poniższego źródła jest Bernard Gui, postać znana szerszemu gronu odbiorców kultury popularnej. Jako zimny, fanatyczny i bezlitosny inkwizytor został przedstawiony w powieści Umberto Eco „Imię róży”. Nie wiadomo, z jakiej warstwy społecznej wywodził się Bernard Gui. Urodził się w 1261 lub 1262 r. w małej miejscowości w środkowej Francji. Między rokiem 1266 a 1275 Bernard wstąpił do klasztoru dominikanów w Limoges. 16 września 1280 r. złożył wieczyste śluby zakonne. W czasie nowicjatu nabył podstawowe wykształcenie, ale uznano go za zdolnego do wstąpienia na drogę kariery zakonnego uczonego. Jeszcze w klasztorze w Limoges studiował logikę i nauki przyrodnicze, a następnie filozofię w Bordeaux. Na studia teologiczne wrócił do Limoges. W latach 1289–1291 odbył dodatkowe studia w klasztorze w Montpellier, będącym wówczas szkołą dla przyszłych kadr kierowniczych południowo francuskich dominikanów. Krótco pełnił funkcję lektora, czyli nauczyciela teologii w Brive, po czym w latach 1291–1292 ustanowiono go sublektorem w jego klasztorze macierzystym w Limoges. Następnie był lektorem w klasztorach w Albi i Carcassonne, w wieku 33 lat wybrany został przeorem w Albi. Po kolejnych trzech latach był przeorem klasztorów w Carcassonne i Catres, cały czas kontynuując działalność dydaktyczną. W 1305 r. został przeorem swojego macierzystego klasztoru w Limoges. W 1307 r. po raz pierwszy został inkwizytorem Tuluzy. Od września 1319 r. swoją działalność inkwizytorską miał szerzyć na większym obszarze: zakres jego sądowej właściwości obejmował Tuluzę, Albi, Carcassonne i Pamiers. Należy pamiętać, że w tym czasie zaczął odradzać się kataryzm. W 1330 r., po 50 latach odnowił swoje śluby zakonne w ówczesnej siedzibie papieża w Awinionie. Zmarł 30 grudnia 1331 r. w wieku około 70 lat na zamku Lauroux i został pochowany w kościele dominikańskim w Limoges. W latach 1317–1318 jako legat papieski podejmował się trudnych misji pokojowych w trwających wówczas wojnach. W tym czasie bywał na dworze papieskim w Awinionie jako generalny prokurator zakonu dominikanów, uczestniczył w procesie kanonizacyjnym Tomasza z Akwinu. W następnych latach został mianowany przez papieża Jana XXII biskupem, najpierw Túy, a następnie Lodève. Ze wszystkich swoich ról Bernard Gui najlepiej wywiązał się z funkcji historyka. Napisał wspaniałą historię zakonu dominikanów. Nieustannie, do śmierci, uzupełniał dzieło o historii powszechnej („Flores chronicorum”). Podobnie z zaangażowaniem tworzył inną swoją pracę, będącą wykazem papieży i cesarzy oraz wykazem, kroniką i drzewem genealogicznym królów francuskich. Napisał jeszcze szereg mniejszych prac o historii lokalnej. W latach 1309 a 1323/25 opracował i wydał podręcznik inkwizycji – „Practica (officii) inquisitionis haereticae”, czyli „Sprawowanie (urzędu) badania heretyckiej nieprawości”. Bernard Gui miał już wówczas odpowiednie doświadczenie pisarskie. Podręcznik został

napisany wyłącznie dla inkwizytorów, aby ułatwić im prowadzenie śledztwa. Autor znakomicie opanował metodę procesu inkwizycyjnego. Dobrze i dokładnie zaprezentował sposób postępowania i świadomie ważył słowa i sformułowania, zwłaszcza w miejscach, w których chodziło o sprawy zasadnicze, jak na przykład, czy użyte sankcje miały charakter pokuty, czy kary. Przy wyborze tematów i prezentacji podręcznik uwzględnia przede wszystkim sytuację w południowej Francji. Znajduje tu odzwierciedlenie długie doświadczenie Bernarda Gui w roli inkwizytora, głównie w diecezji Tuluza, osławionym centrum „kacerstwa”. Układ poszczególnych rozdziałów wykazuje zwykle ten sam schemat. Na początku zostają przedstawione błędne nauki danej sekty i sposób życia jej przedstawicieli. W odróżnieniu od sztywnego schematu przesłuchiwania i zadawania pytań, autor różnicował swoje zalecenia co do sposobu postępowania inkwizytora w trakcie indywidualnego przesłuchiwania. Odpowiednio do rodzaju sekty wyodrębniał specjalne pytania, objaśniał, za pomocą jakich sugestywnych czy podchwytliwych pytań potrzeba działać, by inkwizytor mógł uzyskać nad przesłuchiwanym przewagę. Dla zorientowania się, czy skruszony „heretyk”, który pragnął wyrzec się „herezji”, czynił to dla uratowania życia, czy rzeczywiście żałował swej „winy”, Bernard Gui zalecał zróżnicowane sposoby postępowania i psychologicznego wycucia. Gui uchodził za surowego inkwizytora. Na kilkaset wyroków, 41 były to wyroki śmierci. Szczególnie surowy był wobec katarów: nakazywał ekshumacje i palenie zwłok, czy palenie ich domów¹.

Miejsca wydania i polskie tłumaczenie:

Wyd. C. Douais, Paryż 1886.

Bernard Gui, *Manuel de l'inquisiteur*, t. 1–2, wyd. i tłum. G. Mollat, współpraca G. Drioux, Paryż 1926–1927.

Księga inkwizycji. Podręcznik napisany przez Bernarda Gui, wstępem opatrzyła P. Seifert, przekład z łaciny M. Pawlik, przekład z niemieckiego J. Zychowicz, Kraków 2002 (wyd. II: Kraków 2006).

Miejsce przechowywania źródła:

Brak informacji o miejscu przechowywania oryginału źródła.

---

¹ *Księga inkwizycji. Podręcznik napisany przez Bernarda Gui*, wstępem opatrzyła P. Seifert, przekład z łaciny M. Pawlik, przekład z niemieckiego J. Zychowicz, Kraków 2002, s. 10–20.

Tekst źródła:

Księga inkwizycji. Podręcznik napisany przez Bernarda Gui, wstępem opatrzyła P. Seifert, przekład z łaciny M. Pawlik, przekład z niemieckiego J. Zychowicz, Kraków 2002, s. 187–191.

Rozdział 5: Przewrotność Żydów

1. Przewrotność Żydów względem wiary chrześcijańskiej

Niewierni Żydzi usiłują, kiedy i gdzie tylko mogą skrycie chrześcijan psować i do żydowskiego niedowiarstwa przywozić – osobliwie tych, którzy dawniej byli Żydami, ale się nawrócili, przyjęli chrzest i uwierzyli w Chrystusa. Osobliwie próbują takich praktyk względem tych, z którymi się znoszą albo z którymi są skoligaceni czy spokrewnieni.

Jest dekret postanawiający, że względem chrześcijan, którzy nawrócili się na wiarę żydowską albo powrócili do niej – nawet jeśli konwertyci owi zostali ochrzczeni jako małe dzieci albo z lęku przed śmiercią, wszelako nie absolutnie, czyli jednoznacznie pod przymusem – jeśli fakt ten wyznali lub został on im przez chrześcijan lub Żydów dowiedziony, należy postępować jak względem kacerzy. Względem zaś tych, którzy takim osobom sprzyjają, przyjmują je i ochraniają, należy postępować jak względem osób, które sprzyjają kacerzom, przyjmują ich i ochraniają.

2. Pytania szczególne do Żydów i takich, którzy do żydowskiej wiary powrócili

Najsampierw należy Żyda, który ma być przesłuchany, zapytać o jego imię własne i imię rodowe.

Dalej, o jego miejsce urodzenia i zamieszkania.

Dalej, o jego rodziców: czy byli albo też są jeszcze Żydami, o ich imiona i miejsce zamieszkania.

Dalej, zali ma on braci lub siostry, o ich imiona własne i rodowe i ich miejsce zamieszkania. Takoz, czy ktoś z nich został ochrzczony, kiedy i gdzie.

Dalej, zali on sam jest Żydem, czyli też ochrzczonym chrześcijaninem.

Dalej, które Prawo jest lepsze i pod którym chce on żyć i umierać.

Dalej, czy Żydzi obowiązani są dotrzymywać przysięgi, złożonej na Prawo mojżeszowe, na słowo Boże i na zwój Pisma.

Dalej, jaką karę ponoszą krzywoprzysięzcy.

Dalej, zali ma on żonę i dzieci, i ile.

Dalej, czy jego żona i jego dzieci są ochrzczone.

Dalej, zali on sam został ochrzczony, kiedy i gdzie, przez jakiego ojca chrzestnego został podniesiony z wody chrzcielnej i jakie otrzymał na chrzcie imię.

Dalej, zali społu z nim zostali też ochrzczeni inni i przez kogo, i jakie przy tym otrzymali imiona.

Dalej, czy powrócili oni do wiary żydowskiej, gdzie i kiedy, i czy mają oni żony.

Dalej, kiedy on sam powrócił do wiary żydowskiej, gdzie i za czyją przyczyną, i kto społu z nim powrócił do wiary żydowskiej, i kto był przy tym przytomny.

Dalej, o obrzęd przy powrocie do wiary żydowskiej.

Dalej, ile lat żył i pozostawał w wierze chrześcijańskiej i w wierze chrztu, czy już kiedyś wyznawał w sakramencie pokuty swe grzechy kapłanowi i czy przyjmował komunię, jak to czynią inni chrześcijanie.

Dalej, czy wierzył wtedy w Chrystusa i w sakramenty Kościoła.

Dalej, czy pojął za żonę chrześcijankę.

Dalej, czy miał od niej dzieci i czy zostały one ochrzczone.

Dalej, czy nauczył się odmawiać „Ojcze nasz”, „Zdrowaś Maryjo” i „Wierzę w Boga”.

Dalej, kto go nakłonił do tego, by przeszedł z powrotem na wiarę żydowską.

Dalej, zali on sam nakłonił kogoś, by został Żydem, albo kogoś nawróconego, by przeszedł z powrotem na wiarę żydowską.

Dalej, czy zna jakiegoś chrześcijanina, który przechodzi albo przeszedł z powrotem na wiarę żydowską, albo kogoś ochrzczonego, kto stał się odszczepieńcem i przeszedł z powrotem na wiarę żydowską, i gdzie to się stało.

Dalej, czy posiada pisemne poświadczenie swego powrotu do wiary żydowskiej.

Dalej, jak Żydzi modlą się przeciwko „gojom” i przeciwko duchowieństwu rzymskiego Kościoła.

Dalej, jak Żydzi obrzezują chłopców chrześcijańskich inaczej niż swoich własnych.

Tutaj trzeba nadmienić, że Żydzi obrzezują swoich własnych chłopców inaczej niż chrześcijan – czy to chłopców, czy dorosłych – kiedy bowiem obrzezują chrześcijańskich dorosłych czy chłopców, obcinają im napletek tylko do połowy, nie zaś dookoła, jak to czynią u chłopców żydowskich.

Nadto dają oni chrześcijanom, kiedy stają się oni Żydami, pisemne poświadczenie ich przyjęcia do wiary żydowskiej, które ci winni stale nosić przy sobie. Inaczej Żydzi nie piliby

społu z nimi ani nie jedli. Poświadczenie to musi zawierać imię poszczególnych przełożonych, którzy takowego do wiary żydowskiej przyjęli.

3. Nieznośne bluźnierstwo Żydów przeciwko Chrystusowi, wierze chrześcijańskiej i chrześcijanom

Trzeba nadmienić, że Żydzi wśród modlitw, jakie odmawiają, uczą ich i mają w swoich pismach, mają też między innymi taką oto (w przekładzie z hebrajskiego): Pochwalony bądź, Boże, Panie nasz, Królu odwieczny, iżeś mnie nie stworzył jako chrześcijanina albo poganina.

Dalej: Nie masz nadziei dla zgubionych, czyli tych, co nawrócili się na wiarę w Chrystusa – dla wszelakich kacerzy czy niewiernych, potwarców czy ludzi dwulicowych, to znaczy dla wszystkich zdrajców. Niechaj przyjdzie na nich owa chwila – ta chwila mianowicie, w której zostaną zniweczeni. Wszyscy wrogowie Twego ludu Izraela niechaj będą wkrótce martwi. Królestwo niesprawiedliwości niechaj będzie wkrótce zmiażdżone, to znaczy niech się załamie i do szczętu osłabione niech będzie wydane na upadek albo raczej jeszcze w naszych dniach na zagładę. Pochwalony bądź, Boże, który miażdżysz nieprzyjaciół i tępisz złych.

Wszystkie te słowa wypowiadają oni po hebrajsku i określają w ten sposób i rozumieją przez nie lud i królestwo chrześcijan, których mają za kacerzy, za niewiernych i za nieprzyjaciół i prześladowców.

Ponadto mówią oni w innej swojej modlitwie, co następuje: Poprzez nas niechaj Bóg będzie wywyższony ponad wszystko, aby uwielbić Stwórcę początku, który nie stworzył nas jak narody, czyli pogan tego świata i nie postawił nas w społeczności narodów, które zwracają się ku marnościami nad marnościami i modlą się do boga, który nie ma żadnej władzy i nie może nas zbawić. Nadto pokładamy w Tobie nadzieję, Boże, Panie nasz, iż wkrótce w piękności mocy Twojej zwyciężysz, aby roztrzaskać i wyrzucić rzezane wizerunki, a to wizerunki, do których chrześcijanie modlą się ku czci Chrystusa. Wizerunki te winny zostać zniszczone – i zostaną kiedyś zniszczone – aby przygotować świat na panowanie Wszechmocnego. Wszyscy synowie ciała mają wzywać Twego imienia, kiedy do Ciebie powrócą, wszystkie złe krainy mają go wzywać, i poznać mają je ci, którzy zamieszkują na ziemi, czyli na świecie. Przed Tobą bowiem winno się zginać wszelkie kolano i wszystkie języki mają się przed Twoim obliczem zjednoczyć, Boże nasz. Mają oni paść na kolana i wielbić Twoje najdroższe imię. Sprowadź ich znowu wszystkich pod jarzmo Twego panowania i zapanuj znowu nad nimi! Jarzmo na wieki, bo do Ciebie należy panowanie na wieki wieków. Masz panować w chwale, tak jak napisane jest w Twoim Prawie: „Bóg będzie panował po wieki wieków”. Jest to przełożone z hebrajskiego.

Trzeba wszelako nadmienić, iż Żydzi powyższymi słowy życzą zła chrześcijanom, choć ich wyraźnie nie nazywają. Używają słów określonych, aczkolwiek wyraźnie mają w umyśle lud chrześcijański.

Słowniczek pojęć:

Psować – <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/psowac;5487673.html>

Znoszą się – <https://sjp.pwn.pl/szukaj/znosi%C4%87%20si%C4%99.html>

Konwertyci – <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/konwertyta;5442198.html>

Kacerze – <https://sjp.pwn.pl/so/kacerez;4447004.html>

Prawo Mojżeszowe – <https://wsjp.pl/haslo/podglad/65361/prawo-mojzeszowe>

Goj – <https://sjp.pwn.pl/sjp/goj;2462257>

Potwarca – <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/potwarca>

Rzezane – <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/rzezac;5494341.html>

Pytania do źródła:

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom podstawowy):

1. Jakie cechy – zdaniem inkwizytora – posiadali Żydzi, dla których należało być ostrożnym wobec nich?
2. W jaki sposób traktowani byli chrześcijanie, którzy w powrocie przeszli na judaizm?
3. Jak Żydzi odnosili się do współbraci, którzy przeszli na wiarę chrześcijańską i chrześcijan?

Pytania dla uczniów szkoły średniej (poziom rozszerzony): pytania dla poziomu podstawowego, a ponadto:

1. Co decydowało o niechęci i nieufności oraz występowania aktów wrogości w stosunku do Żydów na przykład w czasie klęsk żywiołowych?
2. Czy judaizm regulował tylko kwestie wiary ludności żydowskiej?
3. Czy czytając zalecenia Bernarda Guia uważasz, że inkwizycja słusznie kojarzona jest z nietolerancją religijną?

Literatura pomocnicza:

Abrahams I., *Życie codzienne Żydów w średniowieczu*, przeł. B. Gadomska, Warszawa 1996.

Dahan G., *Intelektualiści chrześcijańscy wobec Żydów w średniowieczu*, przeł. K. Antkowiak, Kęty 2020.

Dubnow S., *Historia Żydów*, Kraków 1939.

Fuks M., Hoffman Z., Horn M., Tomaszewski J., *Żydzi polscy. Dzieje i kultura*, Warszawa 1982, s. 9–11, 20–22, 24, 26–31.

Potkowski E., *Heretycy i inkwizytorzy*, Warszawa 1971.

Ryś G., *Chrześcijanizm wobec Żydów: od Jezusa po inkwizycję. XV wieków trudnych relacji*, Kraków 2023.

Żbikowski A., *Żydzi*, Wrocław 2005.

Najważniejsze cezury.

Dzieło Bernarda Guia miało powstać w latach 1309 a 1323/25. Rok 1309 stanowi początek stabilizacji politycznej południowej Italii pod rządami króla Neapolu Roberta I Mądrego. Wówczas także papież Klemens V przenosi się do Awinionu, rozpoczynając trwającą do 1377 r. tzw. niewolę awiniońską papieży. Około 1325 r. zostaje założone miasto Mexico-Tenochtitlán przez Azteków.